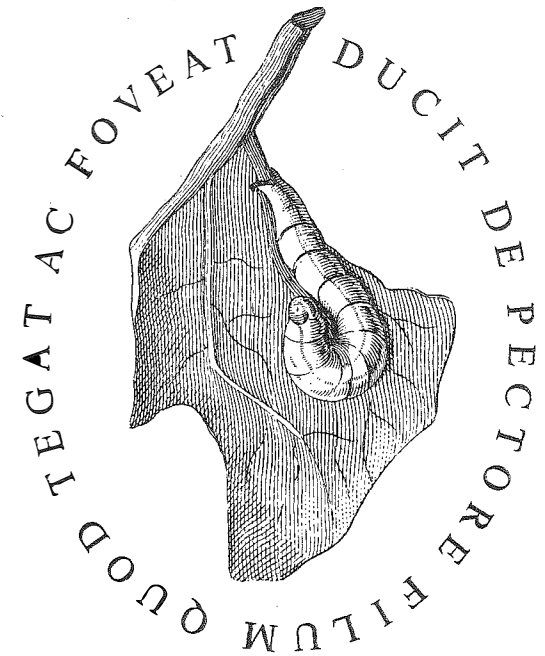

PRO EXCOLENDO

IURE PATRIO

1761-1961

J. B. WOLTERS' UITGEVERSMAATSCHAPPIJ N.V.

TE GRONINGEN

1961

GREPEN UIT HET VERLEDEN

REDE UITGESPROKEN BIJ DE VIERING VAN HET
TWEEHONDERDJARIG BESTAAN
VAN PRO EXCOLENDO IURE PATRIO
DOOR JHR. MR. W.W.FEITH

Bij de herdenking van het 175-jarig bestaan van ons Genootschap, het oudste juridische genootschap van Nederland, op 25 januari 1936 in restaurant Riche alhier werd de feestrede uitgesproken door Prof. Mr. A. S. de Blécourt, hoogleraar in het oud-vaderlandse recht te Leiden, Groninger in hart en nieren, bekend Groninger rechtshistoricus (Beklemrecht en Stadsmeierrecht) en tevens verdienstelijk letterkundige (Fivelgoër Landleven, schetsen in Groninger dialect, geschreven in 1901). Diegenen onder U, die bij de herdenking in 1936 aanwezig waren, zullen zich de hoogst interessante, op geestige wijze uitgesproken rede van Prof. De Blécourt herinneren. Hij behandelde in hoofdzaak het ontstaan en de eerste levensjaren van ons genootschap, destijds „sociëit” genoemd, tot welks oprichting de stoot was gegeven door Prof. F. A. van der Marck (1719–1800), Duitser van geboorte, sinds 1753 hoogleraar te Groningen in het staats-, natuur- en volkenrecht, die met gloed en overtuiging zijn studenten voorhield bij de beoefening van het recht niet langer uitsluitend of vrijwel uitsluitend aandacht te schenken aan het Romeinse, maar veeleer aan het eigen vaderlandse recht. Men bedenke daarbij, dat de zo goed als enkel romanistische opleiding der juristen leidde tot rechts-toepassing in Romeinsrechtelijke zin, ook ten aanzien van die onderwerpen, die niet direct door het Romeinse recht beheerst werden.

De colleges van Prof. van der Marck werden ook door niet-juristen met geestdrift gevolgd. Zo is het te verklaren, dat in de eerste vergadering van ons genootschap op 31 van Louwmaand (januari) 1761, dus zeven dagen na de oprichting op 24 januari, tot president werd verkozen een niet-jurist, Prof. N. Engelhard, Zwitser van geboorte, sinds 1724 alhier hoogleraar in de wiskunde en de wijsbegeerte, die echter tevens veel belang stelde in de studie van het recht. Van hem getuigt Mr. Boeles in zijn „Levenschetsen der Groninger Hoogleraren”: „Engelhard was voor zijn tijd onbetwistbaar een diep geleerd man” (zie bijlagen van het Gedenkboek der Hoogeschool te Groningen van Prof. Jonckbloet, Rector Magnificus in 1864). Ik mag niet langer bij de merkwaardige hoogleraar, die van der Marck was, stilstaan; ik meen slechts te moeten aanstippen, dat hij zijn tijd ver vooruit was. In 1773 was hij ten gevolge van kerkelijke onverdraagzaamheid wegens zijn opvatting, dat de wetten der natuur niet wijken voor hetgeen in de Bijbel staat,

ontzet uit zijn ambt en daarin eerst in 1795 hersteld na een professoraat te Lingen, Deventer en Steinfurt vervuld te hebben. In 1798 schreef hij een schets „De rechten van den mensch”, waarin hij zich feminist betoonde: „Nu heb ik – aldus van der Marck – dunkt mij genoeg gezegd ter verbetering van opvoeding der academische jeugd en doctorale promotiën, dog geen één woord daarbij gesproken van de schoone sexe. Ik zie egter niet, waarom men die geheel en al zoude uitsluiten van de academische opvoeding. De vrouwen zijn tog zoowel als de mannen redemagtige wezens, inboorlingen van dit heelal en schepzelen van God” (vgl. de Blécourt, *Pro Excolendo* en de rechtsgeschiedenis, 1936, bl. 46). Het zou tot 1871 duren, eer Aletta Jacobs als eerste studerende vrouw in Nederland te Groningen in de faculteit der medicijnen werd ingeschreven.

Het zij mij deze middag vergund enkele grepen uit het latere leven van ons genootschap te doen. Dat ik bij dit grijpen onvolledig zal zijn en anderzijds feiten en namen naar voren zal brengen, welke een ander niet vermeldenswaard zal achten, ik ben er mij zeer wel van bewust.

Ik wil dan Uw aandacht vragen voor de herdenkingsfeesten van ons genootschap in 1811, 1861 en 1911, voor het recht en voor de toenmalige rechtsgeleerden, voorzover die lid waren van ons genootschap. Maar alvorens ik dit doe, is het wellicht niet ondienstig een ogenblik stil te staan bij de vraag: welk recht gold in Stad en Lande in 1761?

Oudtijds was er in ons land geen eenheid van wetgeving en geen eenheid van recht. De wetgevende macht beruiste in het algemeen bij de Staten der onderscheidene gewesten. Op zijn beurt was het gewest Groningen wederom geen geheel. Het bestond uit: de stad Groningen met het Gorecht, het Oldambt (dat sedert 1536 als stadsheerlijkheid onder het gezag van de stad stond) en Westerwolde (dat sinds 1619 door koop aan de stad was gekomen) en in de tweede plaats uit de Ommelanden, verdeeld in drie hoofdlandschappen: Westerkwartier, Hunsingo en Fivelingo, die op hun beurt in elf landchappen of onderkwartieren waren onderverdeeld. Dit is de reden, waarom het Ommelander wapen elf harten (volgens anderen plompeblaren) bevat.

Voor de stad Groningen nu gold het zeer oude Stadboek van 1425, waarin de regelen van burgerlijk en strafrecht waren neergelegd. Dit Stadboek is herhaaldelijk met nieuwe verordeningen of stadordonnantien aangevuld. Voor wie in de voetbaltoto belangstelt in de hoop, dat Fortuna hem welgezind zal zijn, is het mogelijk aardig te weten, dat in het Stadboek alle dubbelspel verboden was, zelfs indien het binnenshuis plaats had. Wel was het wortafelspel toegelaten, een soort triktrak, doch alleen „na der misse clocke to der beer clocke”, d.w.z. van des morgens vroeg tot het uur, waarop geen bier meer getapt mocht en de taveernen gesloten moesten worden, dat was des zomers om tien uur. Verder mocht niemand op één dag meer in drank of geld winnen dan een halve mark (9 Brabantse stuiver). Het ligt voor de hand, dat verschillende leden voor hun verplicht „vertoog”, dat de leden

volgens een jaarlijks vastgesteld rooster (de „rotulus”) bij toerbeurt moesten inleveren en lezen (art. 8 van de oudste statuten) op „breuke” van vier ducats (*f* 12,60), dit Stadboek hebben gekozen. Prof. J. de Rhoer, één der verdienstelijkste leden van Pro Excolendo, heeft een uitgave van het Stadboek, vergezeld van aantekeningen, het licht doen zien in het vijfde deel van de Werken van ons genootschap. Een exemplaar daarvan werd in 1828 aan Koning Willem I aangeboden door Mr. T. Sijkens, eveneens een zeer gewaardeerd lid, lid van de Eerste Kamer der Staten Generaal en in 1838 de eerste president van het Provinciaal Gerechtshof.

Maar ik keer terug naar de rechtsbronnen. Buiten de stad golden

1. het Ommelander landrecht van 1601, dat in de plaats was gekomen van zeer oude landrechten, bv. in het Westerkwartier het landrecht van Langevold van 1207 (volgens de bekende rechtshistoricus von Richthofen, buitenlands lid van Pro Excolendo, van het jaar 1250), van Vredewolt en van Humsterland, verder het landrecht van Hunsingo van 1252 (oorspronkelijk geschreven in de Friese taal) en het landrecht van Fivelingo, dat volgens sommigen uit het jaar 1227, volgens anderen uit 1256 of iets vroeger stamt;

2. het Oldambster landrecht van 1618;

3. het landrecht van Wedde en Westerwolde van 1566, dat het landrecht van 1470 vervangen had;

4. het Selwerder landrecht van 1673, dat dat van 1529 verving en gold in het Gorecht, dat evenmin als het Oldambt en Westerwolde tot de Ommelanden werd gerekend. Over het een en ander mocht ik uitvoeriger spreken in mijn rede „Jubileum van een Gerechtsgebouw”, gehouden op 15 september 1955 ter herdenking van het feit, dat precies 200 jaar geleden het huidige gerechtsgebouw in de Oude Boteringestraat ten behoeve van de justitie in gebruik was genomen (zie *Rechtsgeleerd Magazijn-Themis* 1956, bl. 21).

Door wie werd er nu rechtgesproken? In de Ommelanden bestond een aantal jurisdicties of rechtstoelen – ruim 60 –, die onafhankelijk van elkaar waren. Een zodanige rechtstoel omvatte één of meer dorpen, die op hun beurt verdeeld waren in klufften of klauwen. De bediening van het recht, verbonden aan een in een klufft gelegen „edele heert” (een hoeve ter grootte van 30 grazen of jukken, d.i. ongeveer 15 ha), ging na verloop van een jaar op een andere edele heert over. De volgorde der heerden was opgetekend in de „klauwboeken”. Zij, die de rechtspraak oefenden werden in Hunsingo en Fivelingo Redgers genaamd, in het Westerkwartier grietmannen. Eén van de meest beruchte grietmannen is Rudolf de Mepsche van de borg te Faan geweest; men denke aan het in 1731 door hem geleide monsterproces, waarbij twee en twintig personen, verdacht van sodomie, werden veroordeeld om geworgd en vervolgens verbrand te worden. Twee der gevangenen bezweken reeds aan de gevolgen der pijniging. Men bedenke dat voor 1749 van de vonnissen der redgers en grietmannen, gewezen in strafzaken, geen hoger beroep mogelijk was.

Wat het Oldambt betreft was de rechtspraak in het zogenaamde Wold-Oldambt in handen van de Drost en in het Klei-Oldambt in die van de Ambtman. Van hun strafvonnissen kon men evenmin in hoger beroep komen. In Wedde en Westerwolde werd rechtgesproken door de Rigter van Westerwolde en door die van Bellingwolde; in burgerlijke zaken kon appèl aangekend worden bij de op de burcht te Wedde zetelende Drost. In het Gorecht tenslotte stond een Ambtman, bijgestaan door enkele bijzitters, aan het hoofd van de rechtspraak.

De rechtspraak in de stad Groningen was oudtijds bij Burgemeesteren en Raad; de opvatting, dat bestuur en rechtspraak in verschillende handen moeten zijn, werd in vroeger eeuwen nog niet gehuldigd. Traden aanvankelijk Burgemeesteren en Raad alleen als rechters op, later deden zij zich bijstaan door vier Hoofdmannen, die zich bijzonderlijk met de rechtspraak bezighielden en daaraan leiding gaven; in de loop der tijden werden zij de leidende figuren in de Warven. Deze Warven waren aanvankelijk bijeenkomsten van plaatselijke rechters in de Ommelanden ter behandeling van gewichtige zaken, bij welke de gehele streek belang had. Eerst werden deze Warven in de Ommelanden gehouden, later in verband met de onveiligheid te plattelande in de stad. De stad kreeg aldus in ruil voor het aanbieden van een veilige vergaderplaats medezeggenschap in de Warven en wel door middel harer Hoofdmannen. Het is begrijpelijk, dat de Hoofdmannen, die ter plaatse waar de Warven gehouden werden, nl. de stad, steeds bij de hand waren, de leidende figuren werden. Zo ziet men, dat de Hoofdmannen een eigen college gaan vormen, de Hoofdmannenkamer, die eerst de kleinere zaken van de Warven overnam, maar die in de loop van de zeventiende en achttiende eeuw in betekenis groeide, terwijl die van de Warven verminderde, totdat deze lichamen in 1749 bij het Reglement Reformatoir opgeheven werden. Dit Reglement Reformatoir van 1749 voor Stad en Lande, vastgesteld door stadhouder Prins Willem IV, bracht op velerlei gebied verbetering. Zo werden alle in ons gewest geweest vonnissen in burgerlijke – en strafzaken – ook die van de stad en de stadsjurisdictiën – appellabel bij de Hooge Justitiekamer van Stad en Lande, de nieuwe benaming van de Hoofdmannenkamer. Het Provinciaal Gerechtshof, dat aanvankelijk zijn zittingen hield in het Raadhuis en sinds 15 september 1755 in het huidige Paleis van Justitie aan de Oude Boteringestraat, heeft bestaan tot 1804, toen het werd vervangen door het Departementale Gerechtshof, dat gefungeerd heeft tot de inlijving bij Frankrijk (1811); het Hooge Gerechtshof te 's-Gravenhage nam de plaats in van de provinciale hoven. Misschien interesseert het deze of gene van U, dat een bekend lid van Pro Excolendo, Mr. Willem de Sitter (1750–1827), de vader van de betovergrootvader van ons medelid Mr. G. F. de Sitter, in 1776 benoemd werd tot Raad ende Hooftman van de Hooge Justitie kamer van Stad en Lande. Hij was in 1792 president van Pro Excolendo, later (1805) Drost (destijds Baljuw genoemd) van Wedde en laatstelijk president van de

rechtbank te Winschoten. Zijn oudere broeder Mr. A. J. de Sitter (1748–1814) was eveneens een verdienstelijk lid van Pro Excolendo en in de jaren 1783 en 1807 voorzitter van ons genootschap. Zijn verhandeling „Vertoog over de veenen, derzelve aanleg en invloed op de Vaderlandsche Regten” werd opgenomen in het vierde deel van de Werken van Pro Excolendo. Van rentmeester der stadsvenen werd hij verkozen tot raadsheer der stad Groningen en vervolgens benoemd tot Drost der beide Oldambten. In 1795 werd hij afgevaardigd ter vergadering van de Staten Generaal en aldaar benoemd tot ambassadeur te Parijs. Daarna was hij weer enige tijd Drost der beide Oldambten en tenslotte vrederechter te Veendam.

Bij het doorbladeren van het ledenregister kom ik in het eind van de achttiende eeuw enkele namen tegen, die op deze dag van herdenken een vermelding waard zijn.

I. MR. L. TRIP (1713–1783),

die als opvolger van Prof. Engelhard de tweede president van Pro Excolendo was. Trip kenmerkte zich door grote rechtschapenheid en oprechtheid; grondtrek van zijn karakter was „dege degelijkheid”. Niet alleen meende hij alles, wat hij zei, hij zei ook alles, wat hij meende en dat vaak op „onzachte toon”. Hij werd in 1751 tot raadsheer der stad verkozen; in 1779 werd hij een der vier burgemeesters van Groningen. In deel I van de Werken van ons genootschap is opgenomen zijn artikel over „De invloed van onze moedertaale op de vaderlandsche regtsgeleerdheid”. Ook als dichter was hij zeer bekend. Eenstemmig was de lof der tijdgenoten over Trips gedichten; hij heeft in de letterkunde „een grooten en onuitwischbaren roem verworven”, aldus het levensbericht in de Groninger Volksalmanak (1846, bl. 202). Hij placht zijn gedichten met de letters M. L. (Mr. Lucas) te ondertekenen.

2. A. Q. VAN SWINDEREN (Abraham Quevellerius) (1736–1808)

Raad en Hoofdman in het Hoge Provinciale Hof van Justitie, later president van het Departementaal Gerechtshof. In het jaar 1779 was hij president van Pro Excolendo, tot welke functie hij nogmaals in 1805 werd verkozen. Van hem werden twee artikelen in de Werken van ons genootschap opgenomen (resp. in deel III, eerste stuk en deel IV, tweede stuk): „Regtskundige aanmerkingen en bedenkingen over het contract van beklemminge en deszelfs oorspronk” – Prof. Seerp Gratama, nog nader te noemen, achtte dit in het door hem samengestelde Regtsgeleerd Magazijn van 1809 (bl. 106) „een waarlijk voortreffelijke verhandeling” – en „Landregt van Wedde ende Westerwoldinge-Landt”. Ook dit opstel werd door Gratama zeer geprezen (Regtsgeleerd Magazijn 1809, b. 107); hij noemt hem een geleerd en oordeelkundig man, in zijn hart vroom en rechtvaardig, godsdienstig zonder bijgelovig te wezen, in de omgang eenvoudig, bescheiden, zedig en zachtzinnig. „Daar hij – aldus Gratama, bl. 98 – bekend stond als een man, die aan het

volk goede genegenheid toedroeg, gelijk hij ook inderdaad een populair man, een volksvriend in den waren en goeden zin des woords was, die aan ieder hartelijk goed reden en bescheid gaf en in alle standen de menschheid en eens ieders goed recht eerbiedigde, daar hij als zoodanig bekend stond, trof hem ook de tuimelgeest der revolutionaire tijden niet, die wij beleefd hebben, welke vele, waaronder ook de waardigste mannen, van hunne ambten beroofde". De voorzitter van Pro Excolendo herdacht in de „extraordinaire vergadering" van 3 januari 1809 den in het afgelopen jaar gestorven van Swinderen vol lof en noemde hem „een der nuttigste leden van het genootschap, die zich bij de vaderlandsche rechtsgeleerden een duurzamen roem zou verwerven".

3. DS. H. D. GUYOT (1753–1828),

de Waalse predikant te Groningen, aan wie de stichting (1790) van het Groninger Doofstommeninstituut, het eerste in Nederland, te danken is. Guyot, die enige reizen naar Parijs had gemaakt en aldaar kennis maakte met het doofstommenonderwijs, gegeven door zijn latere vriend en leermeester, de edele abt De l'Epée, hield in de jaren 1789–1795 in ons genootschap een reeks lezingen over het onderricht aan doofstommen. In 1791 werd hij tot president van Pro Excolendo verkozen. De Maatschappij tot Nut van het Algemeen benoemde hem wegens de oprichting van het doofstommeninstituut tot lid van verdienste en onderscheidde hem met een gouden erpenning; Koning Willem I benoemde hem tot Professor Honorarius aan onze universiteit.

4. J. VAN DER STEEGE (1746–1821),

doctor in de geneeskunde, leerling van de wereldberoemde Groninger hoogleraar Petrus Camper. Van der Steege oefende te Batavia een grote praktijk uit en was lijfarts van de Gouverneur-Generaal Mr. Willem Arnold Alting, een Groninger, die „buitenlandsch lid" van ons genootschap was. Van der Steege genas de vorstin van Bantam van een voor ongeneeslijk gehouden kwaal; haar dankbaarheid was zo groot, dat zij de met edelstenen bezette kroon van haar hoofd nam en die op het hoofd van mevrouw van der Steege plaatste; ook op andere wijze begiftigde zij het echtpaar rijkelijk. Na 16 jaren in Indië gearbeid te hebben repatrieerde van der Steege en liet hij in Groningen, waar hij gestudeerd had, het in de Oude Boteringestraat gelegen huis bouwen, dat later de ambtswoning zou worden van de gouverneurs der provincie van Imhoff, Rengers, van Limburg Stirum en van de sinds 1850 geheten commissarissen des Konings van Royen, van Heiden Reinestein, van Panhuys, Geertsema, van Starckenborgh vader en zoon, en Linthorst Homan. Van der Steege, die in 1790 lid van ons genootschap was geworden, was in het jaar 1796 president.

5. C. DE COCK

Niet zozeer wegens zijn verdiensten als lid van ons genootschap wil ik een ander oud-Indischman noemen, nl. C. de Cock, oud-Dessave van Ceylon. Een Dessave was een hoge bestuursambtenaar op Ceylon, die tevens met de rechtspraak was belast. Ik lees in de instructie van de Dessave van Colombo, vastgesteld door de gouverneur van Ceylon op 28 januari 1707 (zie Valentijn, Oud en Nieuw Oost-Indiën, deel V – 1726 –, bl. 304): „Binnen het district van Colombo heeft de Dessave alleen regt om alle dieven, doodslagers en andere quaaddoenders te vervolgen, te vangen en die aan den Fiscaal Independent over te leveren"; ook besliste hij burgerlijke geschillen der inlanders tot een zeker bedrag. Een jaar na zijn toetreding vergastte de Cock zijn medeleden op een vertoog, getiteld „Iets over Ceylon" en wel een „beschrijving van de Elefanten Jagt en haer Gevegt" (notulen 29 mei 1790): of dit vertoog de kennis van het vaderlandse recht in de ruimste zin genomen bevorderde, waag ik te betwijfelen.

6. MR. H. L. WICHERS (1747–1840)

Na zijn studie aan de Groningse hogeschool diende Wichers stad en gewest in verschillende betrekkingen, voornamelijk op financieel gebied. In 1786 werd hij door de Provinciale Staten verkozen tot Eerste Gecommitteerde tot Regeling, Verbetering of Herstelling der Aandeelen door de onderscheiden Provinciën in de Generaliteitsuitgaven, maar in 1795 werd hij uit al zijn betrekkingen ontslagen. Wel werd hij na het bedaren der hartstochten aangezocht opnieuw in dienst van zijn vaderland te treden, doch hij bleef bij zijn weigering volharden, totdat hij door de laatste Erfstadhouder in een brief uit Londen van de eertijds op de oude constitutie gedane eed werd ontslagen; een houding, waardig aan iemand, die drie oranjeappelen in het wapen voerde. Ware het niet beter geweest, zo de rechterlijke macht in 1940 dit van karaktervastheid getuigende voorbeeld had gevolgd, toen de rijkscommissaris voor het bezette Nederlandse gebied, Seyss Inquart, bepaalde, dat voortaan recht moest worden gesproken „in den naam van het Recht" (Verordening III, 29 mei 1940, paragraaf 6). In het jaar 1802 hervatte Wichers zijn staatkundige loopbaan; afwisselend bekleedde hij hoge ambten in Den Haag en Groningen (voorzitter van de Raad van Finantiën in de provincie Groningen, lid van de Raad van State en Thesaurier Generaal te 's Gravenhage). In 1807 werd hij door Koning Lodewijk Napoleon benoemd tot Landdrost van het Departement Stad en Lande van Groningen, van 1810 tot 1813 was hij Prefect van het Departement van de Westereems (d.i. van Groningen; ons land was verdeeld in negen departementen) en na 1815 was hij onder meer wederom lid van de Raad van State. Met betrekking tot ons genootschap vermeld ik zijn verhandeling „Over de oude Groningsche munten", opgenomen in de Werken van ons genootschap (deel III, tweede stuk); in 1785 hanteerde hij de voorzittershamer.

Het is algemeen bekend, dat in het eind van de achttiende eeuw de Franse revolutie en het binnendringen der Fransen grote veranderingen in onze gewesten meebrachten; tenslotte werd ons land als „aanslibsel van de Franse rivieren” bij het keizerrijk ingelijfd. Dat de leden van ons genootschap onder de inlijving niet al te zwaar gebukt gingen, mag misschien afgeleid worden uit hun besluit tot herdenking van het vijftigjarig bestaan. Over dit herdenkingsfeest in 1811 kan ik kort zijn; de Blécourt (Pro Excolendo en de Rechts-geschiedenis, bl. 16) heeft reeds uiteengezet, waarom de herdenking niet op 28 februari, maar op 26 maart 1811 plaats heeft gehad. De feestrede werd uitgesproken door Prof. J. de Rhoer (1723–1813), die volgens Mr. Boeles (in Jonckbloets Gedenkboek, bl. 91) een waardige plaats innam onder de veelzijdige en degelijke geleerden, die in de achttiende eeuw te Groningen het hoogleraarsambt bekleedden. Slechts drie maanden heeft hij het predikambt uitgeoefend; reeds op vier-en-twintigjarige leeftijd, in 1754, werd hem de leerstoel in de geschiedenis, de welsprekendheid en de Griekse taal te Deventer aangeboden en in 1768 werd hij hoogleraar te Groningen in de Latijnse en Griekse talen; theologie, geschiedenis en rechtsgeschiedenis bleven echter zijn aandacht houden, zodat hij in 1780 van faculteit kon verwisselen en als opvolger van Prof. L. Offerhaus (1699–1779) – voorvader van ons medelid Mr. W. A. Offerhaus – met het onderwijs in de algemene en de vaderlandse geschiedenis, alsmede in de vaderlandse oudheden werd belast. President van ons genootschap was hij van 1770 tot en met 1773 en nogmaals in 1800. Talrijk zijn zijn Latijnse gedichten en redevoeringen. In 1804 werd de twee-en-tachtigjarige grijsaard op de vererendste wijze tot professor honorarius benoemd. Als acht-en-tachtigjarige heeft de Rhoer ter gelegenheid van het feest van 1811 „met het vuur der jeugd” des middags om twaalf uur een rede gehouden over „De oprigting, lotgevallen en werkzaamheden van deze sociëteit”; een maaltijd volgde op deze rede, waarbij „broederlijke eensgezindheid en vroolijkheid voorzaten”.

Wellicht komt bij U de vraag op: kon het genootschap in de Franse tijd zijn bijeenkomsten houden evenals voordien? Op zondag 25 van Sprokkelmaand (februari) 1798 werden de leden door de „burger” P. de Gavere, de toenmalige president, na kerktijd te elf ure tot een buitengewone spoedvergadering bijeengeroepen. Wat was er gebeurd? De vorige avond was men in een gewone vergadering bijeen geweest. Na afloop had de president kennis gekregen van een notificatie van de Municipaliteit en van een extract uit het resolutieboek der stad Groningen, waarin de Municipaliteit verklaarde te hebben goedgevonden en verstaan alle sociëteiten te „dissolveeren”, welke zich niet hadden gereorganiseerd tot sociëteiten voor één- en ondeelbaarheid met uitdrukkelijke verklaring van onveranderlijke afkeer van stadhouder-schap, aristocratie, foederalisme en regeringloosheid. Gelijk passend is in een juridisch genootschap, werd na „de vereischte attentie aan de stukken” een exceptie opgeworpen en wel „dat het besluit was geïnsinueerd aan den

burger Damsté”, de kastelein, te wiens huize de vergaderingen werden gehouden en waar eveneens een „gemeenebestgezinde” sociëteit had vergaderd, doch dat geen insinuatie was gedaan aan de president van Pro Excolendo, zoals wél was gedaan aan directeuren van andere sociëteiten; wijders, dat dit genootschap als zijnde „een maatschappij van geleerdheid” niet onder de gedissolveerde was begrepen, zolang althans niet aan de president zou zijn geïnsinueerd. De secretaris, burger J. Offerhaus – secretaris bij het provinciale Hof van Justitie, kleinzoon van de reeds vermelde Prof. Offerhaus – was het met dat besluit niet eens; hij meende, dat de sociëteit gedissolveerd was en verklaarde de vergaderingen in den vervolge niet meer te zullen bijwonen. De andere leden waren eenstemmig van mening, dat het genootschap zijn werkzaamheden rustig kon voortzetten (notulen 25 februari 1798).

In de periode, volgende op de Franse tijd kwam de Nederlandse codificatie tot stand; in Nederlands-Indië zijn de nieuwe wetboeken met enkele door de omstandigheden vereiste wijzigingen op 1 mei 1848 ingevoerd, aan welke invoering de naam is verbonden van Mr. Hendrik Ludolf Wichers (1800–1853), kleinzoon van de reeds genoemde Mr. H. L. Wichers. Deze Wichers jr. was officier van justitie, eerst te Winschoten, later te Groningen, waar hij natuurlijk lid van Pro Excolendo werd. Later werd hij lid van de Raad van State en in die betrekking werd hem de zorg voor de voltooiing en de invoering van de nieuwe wetboeken in Nederlands-Indië opgedragen, alwaar hij het ambt van president van het Hoog Gerechtshof te Batavia heeft bekleed. Teruggekeerd in het vaderland is hij korte tijd minister van justitie geweest en vervolgens lid van de Raad van State tot zijn dood in 1853.

Van de verdienstelijke leden van ons genootschap in de eerste helft van de negentiende eeuw noem ik in de volgorde van toetreding:

I. MR. H. O. FEITH SR. (1778–1849), lid geworden in 1804

Kort na zijn promotie tot doctor utriusque juris werd hij aangesteld tot grietman van Humsterland, een der drie onderkwartieren van het Westerkwartier. Daarna oefende hij gedurende een reeks van jaren een uitgebreide advocatenpraktijk te Groningen uit, tot hij in 1838 benoemd werd tot raadsheer in het toen opgerichte Provinciale Gerechtshof. Te zelfder tijd bekleedde hij het ambt van archivaris van de provincie Groningen; vooral de geschiedenis van stad en provincie Groningen genoten zijn belangstelling. Om begrijpelijke redenen zal ik niet over hem uitweiden en slechts vermelden, dat van zijn hand verscheen het bekende, veel gebruikte „Handboekje voor het Beklemrecht” en het grote tweedelige werk „Het Groninger Beklemrecht”, door Mr. Seerp Gratama genoemd „het Corpus Iuris van het beklemrecht, dienst doende als wetboek van deze materie” (S. Gratama, Het beklemrecht in zijn geschiedkundige ontwikkeling – 1893 –, voorrede). Bekend is ook

Feith's boek „Geschiedkundig betoog, dat de priesteren reeds voor de vijftiende eeuw in de Vriesche landen tusschen het Vlie en de Wezer, zooals overal elders, leefden in den ongehuwden staat”. Dit vertoog is volgens de Blécourt (Pro Excolendo en de rechtsgeschiedenis, bl. 13) het beste, dat Pro Excolendo heeft uitgegeven. De meeste historische genootschappen van ons vaderland benoemden hem tot lid, evenals verschillende zodanige genootschappen in het buitenland, zoals dat te Emden, te Bonn, te Frankfurt en te Athene. In de jaren 1813 en 1836 was hij president van Pro Excolendo. Evenals zijn vader, de dichter Rhijnvis Feith, was hij lid van het Koninklijke Nederlandsche Instituut van Wetenschappen, Letterkunde en Schoone Kunsten, de voorganger van onze Koninklijke Academie van Wetenschappen.

2. PROF. MR. H. NIENHUIS (1790–1862), lid geworden in 1813

Hij was aanvankelijk advocaat te Groningen en mocht zich al spoedig in een drukke praktijk verheugen. Leerling van de hem zo dierbare leermeester Prof. Duymaer van Twist, werd hij in 1823 benoemd tot hoogleraar te Groningen om het burgerlijke recht, het handelsrecht en de burgerlijke rechtsvordering te doceren. Hij was dus de eerste, die zijn leerlingen in het Nederlandse privaatrecht onderrichtte na de vervanging van de Franse wetboeken in 1838. Er ging een roep van grote geleerdheid van deze bescheiden man uit; zijn „Academische voorlezingen over het Nederlandsche burgerlijke recht” waren iedere rechtsgeleerde bekend, aldus zijn vriend Philipse (Levensbericht Maatschappij van Nederlandsche Letteren, Handelingen 1863, bl. 243). Deze deelt in het door hem samengestelde Levensbericht eveneens mede, dat Nienhuis na zijn aanstelling tot hoogleraar in 1823 het zowel voor zijn studenten als voor zich zelve nuttig achtte de rechtspraktijk niet vaarwel te zeggen. Wel zegde hij dus het beroep van procureur vaarwel, maar de behandeling van rechtszaken als advocaat wenste hij te behouden. Twee malen was hij president van ons genootschap, in 1817 en in 1839.

3. MR. H. DE RANITZ (1794–1846), lid geworden in 1820

Na in zijn geboortestad Groningen gestudeerd te hebben was hij achtereenvolgens raad, wethouder en burgemeester van Groningen, het laatste van 1843 tot 1846. Als wethouder deed hij in 1842 het voorstel tot de bouw van een nieuwe academie. Hij was buitengewoon lid der Staten Generaal. In 1828 was hij president; een jaar eerder hield hij een vertoog over „De betrekking van de stad Groningen tot het Hanzeverbond” (notulen 29 mei 1827). Ik moge er aan herinneren, dat Groningen tot de Hanzesteden heeft behoord en dat het de grote onderscheiding heeft genoten, dat in 1463 een Hanzedag – vergadering van de Hanze – binnen zijn muren werd gehouden. Afgevaardigden uit Lübeck, Bremen, Hamburg, Rostock, Brugge, Deventer, Zwolle en Elburg kwamen geharnast en gehelmd in onze stad en werden met muziek ingehaald. Zij bleven van 26 mei tot 20 juni; blijkbaar verstonden de

heren ook in de grijze oudheid de kunst van het congresseren. Maar ik keer terug tot de Ranitz; op 31 mei 1836 sprak hij over „De sporen van het verblijf der Heidens of Egyptenaren in de Nederlanden uit de tegen hen uitgevaardigde placcaten en ordonnanciën” (met Egyptenaren werden de Zigeuners bedoeld). Een broeder van H. de Ranitz was Cornelis de Ranitz (1901–1860), notaris te Leek, overgrootvader van ons medelid Mr. S. M. S. de Ranitz.

4. MR. W. DE SITTER (1820–1884), lid geworden in 1824,

kleinzoon van de reeds vermelde Mr. W. de Sitter. In 1843 alhier bevorderd tot doctor utriusque juris had hij zitting in verschillende openbare lichamen, zoals gemeenteraad en provinciale staten en van 1863 tot 1872 was hij burgemeester van Groningen. Later diende hij het vaderland nog vele jaren als lid van de Eerste Kamer.

5. MR. T. P. TRESLING (Tjalling Petrus) (1809–1844), lid geworden in 1836

Hij was de zesde zoon van de Groningse advocaat Mr. Theunes Haakma Tresling (1769–1828), schrijver van „Het recht van beklemming”, en ving zijn academische studiën in 1826 aan zowel in de faculteit der Letteren als in die der Rechten. Al spoedig deed hij van een buitengewone begaafdheid blijken en de letterkundige faculteit te Utrecht beloonde zijn beantwoording van de prijsvraag „Over het beleid door Willem I als Prins van Oranje in de hachelijkste omstandigheden des Vaderlands aan den dag gelegd” met een gouden erepenning. Enige jaren later deed de Utrechtse hogeschool hem wederom dezelfde onderscheiding worden naar aanleiding van zijn beantwoording van de prijsvraag „Over het wetenschappelijk leven van Cicero uit zijn brieven geput”. In 1834 werd hij met de hoogste lof bevorderd tot doctor in de bespiegelende wijsbegeerte en letteren en tevens tot doctor in de beide rechten op een proefschrift „Over de wijze waarop de Romeinen de overwonnen volken beheerschten”. Daarna vestigde hij zich als advocaat te Groningen en twee jaren later werd hij lid van Pro Excolendo. Van zijn voordrachten noem ik: „Over den oorsprong der Gemeene Lands Warven en Hoofdmannenkamer binnen de stad Groningen” (1836) en „De verdiensten der Groningers in vroegere dagen ten toon gespreid in de diplomatie” (27 mei 1841). In de Groninger Volksalmanak, waarvan hij hoofdredacteur was, schreef hij niet minder dan twee en dertig belangrijke artikelen, onder meer over Rabenhaupt, Wigbolt Ripperda, de Fraeylemaborg te Slochteren, de Martinitoren, Wessel Gansevoort, Rudolphus Agricola, Regnerus Praedinius, de Groningse bisschoppen, de Kijk in 't Jatstraat; soms schreef hij in Groningerlandse tongval („Slechte tieden”); ook leverde hij veel bijdragen in poëzie. Deze man van grote geleerdheid nam tevens zeer actief deel aan het maatschappelijke leven in de stad. Al spoedig werd hij bestuurslid van verschillende nuttige instellingen en verenigingen. Hij had

een warm sociaal gevoel en kan als grondlegger van het armwezen te Groningen aangemerkt worden; tevens was hij archidiaken van de Nederduitsch Hervormde Gemeente en zijn streven was gericht op verbetering van het armwezen en van de zedelijke toestand der armen. Aan hem is de oprichting van het Algemeene Diakengezelschap te danken, waarvan hij voorzitter werd en dat menig initiatief genomen heeft: de vestiging van een werkhuis en de bouw van armenwoningen. Ter gedachtenis aan zijn grote verdiensten is aan het Gemeentelijk Verzorgingshuis aan de Klaprooslaan bij raadsbesluit van 2 maart 1959 de naam van Tresling-huis gegeven. Toen Mr. J. Gockinga, president van het Provinciale Gerechtshof, niet meer in aanmerking wilde komen voor het lidmaatschap van de Tweede Kamer, kozen de Provinciale Staten hem in 1843 als zodanig. Helaas is de politieke loopbaan van Tresling slechts kort geweest; reeds een jaar later stierf hij op vijf-en-dertigjarigen leeftijd. In de Groninger Volksalmanak van 1845 geeft de nog nader te vermelden Mr. I. L. Schaap zijn levensschets; aan het slot (bl. 26) haalt hij met instemming de bij het open graf gesproken woorden van de archidiaken Mr. H. J. Trip aan: „Dat de stad Groningen door den dood van Tresling één harer schoonste sieraden, één harer waardigste burgers had verloren.”

6. PROF. MR. C. STAR NUMAN (1807–1857), lid geworden in 1835

In 1834 besteeg Numan de catheder van wijlen Prof. de Wal. Aanvankelijk behandelde hij het algemene staats-, volken-, en strafrecht; sinds 1836 tevens het Nederlandse staatsrecht en het natuurrecht. In 1841 werden deze vakken nog uitgebreid met strafvordering, in 1843 met staathuishoudkunde. Hij was een man van uitzonderlijke werkkraft, die in en voor zijn leerlingen leefde; niets ontsnapte hem van hetgeen op het veld der door hem onderwezen wetenschappen voorviel en steeds haastte hij zich zijn leerlingen daarmede bekend te maken. „Hen te vormen tot brave wetenschappelijke en zelfstandig denkende staatsburgers beschouwde hij als het hoofddoel zijner betrekking”, aldus Mr. Boeles (Jonckbloet, Gedenkboek bl. 150). In 1849 leidde hij als president ons genootschap.

7. PROF. MR. R. H. T. P. L. A. VAN BONEVAL FAURE (Rembt Hugo Tobias Pieter Liebrecht Alexander) (1826–1909), lid geworden in 1849

Faure werd in Groningen geboren, studeerde aldaar en werd in 1856 buitengewoon hoogleraar in de rechtsgeleerde faculteit. Aanvankelijk doceerde hij slechts het handelsrecht, maar weldra nam hij tevens de colleges burgerlijk recht en burgerlijke rechtsvordering van Nienhuis in verband met diens slechte gezondheidstoestand op zich en in 1858 werd hij gewoon hoogleraar. Reeds een jaar later nam hij een benoeming te Leiden aan kennelijk niet het aloude versje tot het zijne makende:

Groningen is een soete dal
Die daer komen blijven daer al

(H. Dijkema, Proeve van een geschiedenis der Landhuishouding en Beschaving in Groningen, eerste stuk, bl. 259). Faure was de schrijver van het bekende standaardwerk over het Nederlandse burgerlijke procesrecht.

8. PROF. MR. B. D. H. TELLEGEN (1823–1885), lid geworden in 1849

Hij werd na eerst als advocaat te Groningen een zeer drukke praktijk gehad te hebben in 1860 hoogleraar in het staats- en volkenrecht en in de staathuishoudkunde. Tellegen was in ieder opzicht een harmonische persoonlijkheid; „een echte liberaal, een echte Groninger, een echte professor” (Huizinga, Academia Groningana, bl. 175). Vrijheidszin was het richtsnoer van al zijn daden; ruim twintig jaren was hij – een Thorbeckiaan van de echte stempel – „het politieke hart van zijn stad en gewest”. Het is dan ook niet te verwonderen, dat hij voor en achter de schermen invloed oefende op de landspolitiek. Bekend is zijn rectorale oratie „Duitsland en Nederland”, gehouden in oktober 1870, „een edele en lezenswaardige uiting van echt Nederlandsch liberalisme” (Huizinga, bl. 180). Hij wijst er in deze rede op, dat de eenheid van Duitsland verkregen is door de succesrijke oorlogen van 1866 en 1870, maar dat de in de grondwet van Pruisen neergelegde beginselen als de ministeriële verantwoordelijkheid en het begrotingsrecht van de volksvertegenwoordiging een dode letter waren gebleven, doordat iedere oppositie tegen de regering als vijandschap jegens de koning werd beschouwd. Terecht maakte hij er zich over bezorgd, dat het Duitsland van Luther en Goethe, van Von Humboldt en Strauss, bedwelmd door wapenroem, niet een vrije moderne staat zou worden, maar het Duitsland van Bismarck, de vertegenwoordiger van een politiek van bloed en staal, zou blijven. Tellegen wees op het grote verschil in volksaard tussen de bewoners van ons land en onze Oosterburen – enerzijds vrijheidszin, waarmede alle klassen der maatschappij zijn doortrokken, anderzijds een kruipen voor de meerdere een neerzien op de mindere – en was er voor beducht, dat ons land zo al niet geannexeerd, dan toch in wezen Duits zou worden. „Willen wij als natie blijven bestaan, – zo zegt hij – willen wij een eervolle plaats onder hen innemen, die zich wijden aan de werken des vredes, wij moeten ons zelve blijven regeren”. Hij bleef Groningen trouw, hoewel krachtige pogingen werden gedaan hem naar Amsterdam en naar Leiden te trekken. Kennelijk koesterde hij de gevoelens, die Geert Teis (G. W. Spitzen, 1864–1945) deden zingen:

Ain pronkjewail in gaolden raand
is Grönnen Stad en Ommelaand.

In 1857 leidde Tellegen Pro Excolendo als president. Na zijn overlijden herdacht de voorzitter hem in de jaarlijkse januarivergadering als „een man, wiens naam heel Nederland met eerbied noemt” (notulen 9 januari 1886); „zijn lof heeft weerklonken bij het graf, in de dagbladen, in de Academie van Wetenschappen, ongetwijfeld meer dan de eenvoudige en nederige man

zou begeerd hebben". Hij was de vader van de Amsterdamse burgemeester Ir. Tellegen en van Mr. A. O. H. Tellegen, de later bekende president van de Haagse rechtbank, die in 1888, toen hij te Groningen woonde, president van Pro Excolendo was. Verder was hij de schoonvader van de kundige Groningse kantonrechter Mr. J. A. Tellegen, eveneens lid van ons genootschap en president in de jaren 1886 en 1912.

9. PROF. DR. W. J. A. JONCKBLOET (1817–1885), lid geworden in 1855

Na sinds 1847 hoogleraar aan het Athenaeum te Deventer geweest te zijn aanvaardde hij in 1854 het hoogleraarsambt te Groningen in de vaderlandse geschiedenis, taal- en letterkunde. Rector Magnificus in 1864, het jaar waarin het twee honderd en vijftigjarig bestaan van de Groningse universiteit herdacht werd, schreef hij het Gedenboek der Hoogeschool te Groningen. Hij publiceerde vooral op het gebied der middeleeuwse letterkunde; onder meer verscheen in 1856 zijn toegelichte uitgave van „Van den vos Reinaerde”, opgedragen aan Jacob Grimm.

10. PROF. MR. G. DIEPHUIS (1817–1892), lid geworden in 1856

werd geboren te Farmsum, doorliep de Latijnse school te Appingedam en ving op zestienjarige leeftijd zijn academische studie te Groningen aan. Hij promoveerde zowel in de faculteit der letteren als in die der rechtsgeleerdheid. Na een twaalfal jaren rechter te Winschoten te zijn geweest was hij enige jaren Raadsheer in het Provinciale Gerechtshof te Groningen, waarna hij inspecteur van het lagere onderwijs werd; gedurende een aantal jaren had hij zitting in de Provinciale Staten. In 1859 volgde hij Prof. Faure op en doceerde dus handelsrecht en burgerlijk procesrecht. Hij heeft de wetenschap en bovenal de praktijk ten zeerste gediend met het schrijven van het aanvankelijk uit negen delen bestaande „Het Nederlandsch Burgerlijk Recht”, het in heldere taal geschreven werk, dat nog steeds door advocaat en rechter wordt geraadpleegd. Bekend is tevens de verkorte uitgave daarvan „Handboek voor het Nederlandsch Burgerlijk Recht” (drie delen) en zijn „Handboek voor het Nederlandsch Handelsrecht” (eveneens drie delen). Diephuis wordt beschreven als een ietwat teruggetrokken persoon van grote vriendelijkheid en van uitzonderlijke werklust en werkkracht. Bij zijn dood schreef Mr. A. A. de Pinto, hoofdredacteur van het Weekblad van het Recht: „Onder de Nederlandsche juristen van dezen tijd is er misschien niet één zoo algemeen bekend en geacht als Diephuis. Welk practisch jurist raadpleegt zijn werken niet menigmaal en dan bijna altijd met vrucht? Aan volledigheid paart Diephuis groote helderheid en eenvoudigheid. Alles is bij hem klaar en duidelijk” (W. 6251). Ook Paul Scholten wijst er in zijn *Algemeene Deel* (2de druk, bl. 243) op, dat er geen schrijver is, die zo grote invloed op de rechtspraak van de tweede helft der negentiende eeuw heeft geoefend als Diephuis; het is zijn nuchtere ~~hijk~~ op hetgeen in maatschappelijk opzicht

bevredigde, die de rechtspraak voor letterknechterij heeft behoed. Scholten noemt hem voorts „het type van den nuchteren, degelijken Nederlandschen, misschien nog juister Groninger rechtsgeleerde”. (Zie ook Prof. Mr. J. Wiarda in W.P.N.R. 4207–4211). Het in 1884 door de voorzitter gegeven jaaroverzicht van Pro Excolendo vermeldt zijn voorzitterschap in 1860, zijn vele voordrachten en zijn bedanken om gezondheidsredenen; hij noemde Diephuis „een sieraad en een steunpilaar van ons genootschap” (notulen 10 januari 1885).

11. PROF. MR. B. J. GRATAMA (1822–1886), lid geworden in 1859

was een kleinzoon van de eens zo gevierde hoogleraar Seerp Gratama (1757–1837), de opvolger van Prof. van der Marck. De kleinzoon volgde in 1858 Star Numan op, nadat hij substituutofficier van justitie te Zierikzee en referendaris op het departement van justitie was geweest. Deze zeer veelzijdige geleerde, die het privaatrecht even zeer beheerste als het straf- en het staatsrecht, doceerde het natuur- en strafrecht alsmede de wijsbegeerte des rechts. Hij was thuis in de moderne filosofie, onderhield nauw contact met de Duitse historische school en was bedreven in het Germaanse recht als weinige zijner ambtsbroeders. De Amsterdamse hoogleraar aan de Vrije Universiteit, Prof. Mr. L. W. G. Scholten heeft een lezenswaard opstel in het maandblad *Anti-Revolutionaire Staatskunde* (juli-aug. 1955) aan hem gewijd. Gratama was een der eerste anti-revolutionaire hoogleraren in Nederland. De grondtrek van zijn persoon was een sterke behoefte aan geestelijke vrijheid; daarom bewonderde hij Thorbecke naast Groen van Prinsterer. Hij had een afkeer van conservatisme en sprak over „wij democraten van het Noorden”. Op de algemene vergadering van het Christelijk-Nationale Schoolonderwijs in mei 1867 te Leeuwarden gehouden sprak hij na een heldere beschouwing over de grond der zedelijkheid, het verband tussen godsdienst en recht en de taak der overheid in de huidige maatschappij als zijn mening uit, dat gezien de bestaande toestand de godsdienstloze openbare school met een zedeleer zonder God niet was te vermijden (Dr. L. W. G. Scholten, *De jaren van het eerste ministerie Heemskerk, in Christelijk-Nationaal Schoolonderwijs, 1935*, bl. 139). „De feiten wijzen uit, dat een deel der natie in de overheidsschool met zijn (lees: haar) onafhankelijke moraal zijn behoeften bevredigd ziet. Een ander ziet daarin een aanranding van zijn innigste overtuiging. Recht en billijkheid verzetten zich tegen deze financiële bevoorrechtiging van de eene volksgroep boven de andere”. Aan Groen, die hem meermalen naar zijn oordeel vroeg, schreef hij steeds vrijmoedig, maar vol hartelijke verering zijn afwijkende mening of zelfs zijn afkeer van diens beleid (Huizinga, *Academia Groningana*, bl. 173). Ook met Kuyper had Gratama veel contact; hij werkte mede aan de opstelling van diens „Ons Program”. „Men kan zich moeilijk onttrekken – aldus Scholten – aan de gedachte, dat Gratama zeer grooten invloed op Kuyper heeft geoefend,

misschien meer dan velen weten.” Gratama heeft gedachten verkondigd, die voor de ontwikkeling van het anti-revolutionaire denken van grote betekenis zijn geworden. Hij heeft tevens invloed geïoefend op de vorming der politieke beginselen van zijn leerling Jhr. Mr. A. F. de Savornin Lohman; deze heeft steeds grote bewondering voor zijn geliefde leermeester gekoesterd. Toen Gratama wegens gezondheidsredenen als lid van ons genootschap bedankte – hij was er in 1866 voorzitter van geweest – sprak de voorzitter van een „groot verlies” (notulen 5 januari 1884). „Zijn uitgebreide kennis van ieder deel der rechtswetenschap stelde hem in staat aan het debat over ieder onderwerp, hetwelk naar aanleiding van eene lezing ter sprake werd gebracht deel te nemen.”

Er zijn nog andere verdienstelijke leden uit het einde van de achttiende en de eerste helft van de negentiende eeuw te noemen, maar ik zou in tijdnood geraken, wilde ik hen alle vermelden. Zo ben ik gekomen tot de viering van het eerste eeuwfeest in 1861. Het bestuur bestond toen uit Dr. J. A. Wynne (voorzitter), Mr. I. L. Schaap (secretaris en Mr. J. J. Cremers (rentmeester).

Dr. Wynne (1822–1899) was eerst praeceptor, later rector van het gymnasium alhier; hij genoot bekendheid door zijn geschriften over de algemene en de vaderlandse geschiedenis. In 1873 werd hij hoogleraar in de geschiedenis te Utrecht.

Mr. I. L. Schaap (1801–1869) promoveerde in 1827 tot doctor utriusque juris. Deze uitdrukking schijnt te Groningen niet steeds goed begrepen te zijn:

„k Lees daar van doctor in de beide regten, Jan;
zeg, weet jij daar 't fijne van?”

„Wel zeker! Wie dus wordt gepromoveerd
die is in regt en onregt beï volleerd.”

(Groninger volksalmanak 1845, bl. 206).

Mr. Schaap was vele jaren advocaat bij het Provinciale Gerechtshof te Groningen; hij trad op in een toenmaals zeer opzienbarende strafzaak tegen Dr. S. van K. te Nieuwolda, beschuldigd van vergiftiging; het Hof te Groningen sprak hem bij arrest van 13 november 1846 vrij. Deze zaak kwam nog onlangs ter sprake naar aanleiding van de Berkelse vergiftigingszaak tegen Dr. O. Mr. Schaap was de vader van de aan de ouderen Uwer welbekende zeer scherpzinnige advocaat Mr. Herman Schaap (1847–1935), die de belangen van zijn cliënteel steeds met kracht behartigde; zo trad hij op voor de gemeente Groningen in de bekende procedure met de Groninger Waterleidingmaatschappij. Als lid van talrijke besturen heeft hij veel nuttigs gedaan; hij was onder meer voorzitter van de Groningse Muziekvereniging. De oudste dochter van Mr. I. L. Schaap huwde de schilder Jozef Israëls, zijn tweede dochter trad in het huwelijk met Mr. Bennie Cohen, later deken

van de balie, in 1911 tot erelid van ons genootschap benoemd; hij was de vader van de door ons alle zo hogelijk gewaardeerde Mr. I. B. Cohen, die ik in 1936 bij de viering van het 175 jarig bestaan als erelid mocht installeren, een onderscheiding, die eveneens Mr. D. R. de Marees van Swinderen ten deel viel.

Mr. J. J. Cremers (1806–1882) studeerde en promoveerde aan de Groningse universiteit; zijn vader Mr. F. J. J. Cremers (1779–1845) was van 1816–1824 een van de vier burgemeesters van Groningen. Met de Groningse schutterij nam hij deel aan de Tiendaagse veldtocht, waarvoor hij later tot ridder in de Militaire Willemsorde, 4e klasse, werd bevorderd. Hij vestigde zich alhier als advocaat en werd in 1834 notaris. Hij, goed zoon der Rooms Katholieke kerk stond om zijn grote gematigdheid ook bij het niet katholieke deel der bevolking hoog in aanzien; hij werd tot lid van de Provinciale Staten benoemd en was van 1850 tot zijn overlijden met een korte onderbreking lid van de Eerste Kamer, in welk college hij om zijn grote kunde en zijn karakter zeer geacht werd. Gij zult het mij, oud-Indisch gast, vergeven, indien ik vermeld, dat hij als kamerlid veel belang stelde in Nederlands Indië en een vooruitstrevende, ethische politiek voorstond. Zo betoogde hij bij de behandeling van de koloniale begroting, dat de Indische baten onmogelijk gemist konden worden, maar dat het gewenst was, dat om die te verkrijgen de bevolking niet werd uitgezogen en hij eindigde als volgt: „Ik zal het er voor houden, dat de middelen door den Minister van Koloniën (Fonzen van de Putte) beoogd zullen leiden tot het doel, dat wij allen willen: behoud van hetgeen voor de behoeften van Nederland noodig is, goede voorzorgen voor het heil van Java's bevolking en, wanneer daarin is voorzien, voor de belangen van de Europeanen, die naar Java zijn gegaan om daar hun eigen zaken te bevorderen.” (Handelingen Staten Generaal 1863, Eerste Kamer, bl. 114).

De feestrede ter gelegenheid van het eerste eeuwfeest werd op 29 januari 1861 uitgesproken door Mr. A. Modderman (1793–1871). Deze bekwame rechtsgeleerde was een zoon van de bekende advocaat Mr. Tonco Modderman, die in 1781 de voorzitterskamer van Pro Excolendo hanteerde. In 1848 was hij lid van de dubbele Tweede Kamer, belast met het beoordelen van de ontwerpen tot grondwetsherziening. Modderman was een gevierd Nutsspreker. In 1861 nu hield hij een plechtige rede, waarna Mr. de Rhoer Ottens enige Latijnse dichtregelen voorlas. De titel en de inhoud van deze feestrede zijn mij helaas verborgen gebleven; de notulen zwijgen op dit punt en de Groninger Courant, die, opgericht in 1748, toen twee malen per week verscheen, maakt van het eeuwfeest in het geheel geen melding. Moet dit hieraan geweten worden, dat in januari 1861 een grote watersnood ons land trof, welke de provincies Gelderland en Utrecht teisterde? Het is mogelijk. Maar ik geloof eer, dat het teloorgaan van titel en tekst hieraan toegeschre-

ven moet worden, dat Modderman zijn redevoeringen dikwijls improviseerde, zelfs indien zij in dichtvorm waren. In het aardige artikel van Mr. A. T. Vos, vader van ons medelid Mr. R. A. Vos over de poëzie van Mr. Anthonius Modderman (Groninger volksalmanak 1913) lezen wij, dat aan een feestdis, in de vriendenkring, bij bruiloften of herdenkingsfeesten de geest plotseling over hem vaardig werd. Een ander bewijs van grote vaardigheid met rijm en maat gaf Modderman in een bijeenkomst van het in 1838 opgerichte en thans nog bestaande R.G. De twaalf leden van dit rechtsgeleerde gezelschap, alle leden van de Groningse balie, vermaakten zich in een vergadering met een poging van elk hunner op een twintigtal opgegeven rijmwoorden een gedicht te maken. De leden, waaronder Mrs. Tresling, van Giffen, Gockinga, Schaap, van Eerde, ten Berge en Quintus, gingen daartoe enige tijd in afzondering en kwamen weldra met hun dichtproducten voor den dag. Modderman had eveneens een vers geleverd. Toen de twaalf gedichten waren voordragen, stond Modderman op en leverde een dertiende gedicht op dezelfde rijmwoorden, waarin hij de inhoud van de voorafgaande twaalf samenvatte. Modderman was een der bewonderaars van de breedspakige Prof. B. H. Lulofs, bijgenaamd de grootmeester der kunst te Groningen, die ook lid was van Pro Excolendo en in de jaren 1823 en 1841 presideerde.

Van de kinderen van Modderman noem ik twee, de ene uit zijn eerste, de andere uit zijn tweede huwelijk, die beide leden van Pro Excolendo zijn geweest. Mr. S. M. S. Modderman was deken van de balie, wethouder en van 1893 tot 1900 burgemeester van Groningen. Nog zie ik zijn rijzige gestalte door de Oude Boteringestraat gaan, als hij terugkeerde van het stadhuis. Op de stoep van zijn huis op de hoek van de Hardewikerstraat stond ik eens als leerling van de lagere school en zong met enige kornuiten, ten einde de burgemeester te bewegen ijsvakantie te geven:

„Alle scholen hebben vrij
behalve Nuvers negorij” (d.i. de school van meester Nuiver).

Het succes bleef uit.

De andere zoon, Mr. W. Modderman (1838–1882) werd als opvolger van Prof. Philipse in 1867 hoogleraar in het Romeinse recht te Groningen en was de schrijver van het befaamde Handboek voor het Romeinsche Recht. In 1873 nam hij de voorzitterszetel in. Talrijk waren zijn voordrachten voor ons genootschap, b.v. over „De onsplitbaarheid der bekentenis” (25 april 1871) en „Over wil of vertrouwen” (27 januari 1880). Na zijn overlijden op drie en veertigjarige leeftijd werd Modderman in het Weekblad van het Recht (no 4738) om zijn buitengewone gaven geprezen, zijn heengaan voor de rechtswetenschap „een onmiskenbaar, zwaar verlies” geheten en geschreven, dat hij in de rij van Nederlands beste juristen een ereplaats zou blijven bekleden.

Van de leden in de periode 1861–1911 zou ik willen noemen:

1. MR. J. OPPENHEIM (1849–1924), lid geworden in 1873

Na in Groningen te hebben gestudeerd werd hij in 1873 reeds op vier en twintigjarige leeftijd gemeentesecretaris. Twaalf jaren later in 1885 volgde hij Tellegen als hoogleraar in het staatsrecht en het administratieve recht op en in 1893 werd hij naar de leerstoel van Buys te Leiden geroepen, welke hij in 1907 met het lidmaatschap van de Raad van State verwisselde. Vooral op het gebied van het gemeenterecht had hij een ongeëvenaard gezag; schreef hij niet Het Nederlandsche Gemeenterecht, een standaardwerk, door Struycken „een kunstwerk” geheten? De vijfde druk werd verzorgd door ons in juli 1960 helaas ontslapen medelid en oud-voorzitter Prof. Mr. C. W. van der Pot. Oppenheim bezat een zeldzaam boeiende, glasheldere en levendige voordracht. Ik herinner mij een 10 november 1911 door hem uitgesproken, hoogst interessante voordracht voor de leden van de toenmalige studentenvereniging ter beoefening der sociale wetenschappen „Conamur” over het twee-kamerstelsel. Na afloop der vergadering had ik met mijn mede-bestuursleden het zeldzame genoegen nog enkele uren met de geestige spreker, oud abactis van de senaat V.a.P., op Mutua Fides door te brengen. Oppenheim was de schoonvader van Mr. M. Polak, laatstelijk lid van de Hoge Raad, schrijver van het Handboek voor het Nederlandsche Handels- en Faillissementsrecht, die aanvankelijk te Groningen het ambt van rentmeester der stadsbezittingen bekleedde en natuurlijk tevens lid van Pro Excolendo was. Na in 1900 voorzitter te zijn geweest sprak hij in december 1905 over het recht van beklemming. Zijn zoon, ons medelid Mr. N. J. Polak, heeft een deel van het Handboek zijns vaders opnieuw bewerkt.

2. MR. H. L. DRUCKER (1857–1917), lid geworden in 1882,

doceerde als opvolger van Modderman het Romeinse recht van 1882 tot 1889. Drucker was een uiterst bekwaam, scherpzinnig jurist en een voortreffelijk spreker van ongeëvenaarde helderheid; tevens was hij een man van grote bescheidenheid en beminnelijke eenvoud, van een hoog plichtsbef en een vlekkeloos karakter. Drucker had een warm, sociaal rechtsgevoel, waarvan hij in de gemeenteraad deed blijken, terwijl zijn naam verbonden werd aan tal van Groninger instellingen, die een verzachting van het lot der misdeelden in de maatschappij ten doel hadden. De tijd van Druckers Groningse professoraat, in frisse samenwerking met Cort van der Linden en spoedig daarna tevens met Oppenheim, was vruchtbaar voor hem zelf, voor de studie der Groninger juristen en voor het publieke leven in deze stad. Node werd hij in 1889 aan Leiden afgestaan, maar enige jaren later werd hij, die hier niet vergeten was, opnieuw aan Groningen verbonden: de kiezers van het district Groningen zonden hem, die de drang in zich voelde door de praktijk der wetgeving mede te werken tot de verwezenlijking van zijn in-

zichten, naar de Tweede Kamer; hij moest een hevige stembusstrijd leveren tegen van Houten, in wie velen niet meer de vertegenwoordiger van hun vooruitstrevende overtuigingen konden zien. Zijn mandaat werd in 1897, 1901, 1905 en 1909 vernieuwd. Tot 1913 had Drucker zitting in de Tweede Kamer eerst als Unieliberaal, later als lid van de Vrijzinnig Democratische Bond, waarvan hij een der oprichters en de eerste leider was. Door zijn strikte eerlijkheid, objectiviteit en uitzonderlijke kwaliteiten van hoofd en hart had hij groot gezag in de Kamer ook bij zijn politieke tegenstanders. Hij kan de geestelijke vader van de Wet op de Arbeidsovereenkomst genoemd worden, welke wet er niet weinig toe bijgedragen heeft de rechtstoestand van de arbeidende klasse te verbeteren; in 1898 had hij immers een wetsontwerp tot regeling van de arbeidsovereenkomst vervaardigd, dat de grondslag van de latere wet is geworden. Nog in zijn Groningse tijd, in 1882, richtte hij samen met de Amsterdamse advocaten Mr. S. Katz en Mr. W. L. P. A. Molengraaff het Rechtsgeleerde Magazijn op. Talrijke artikelen van zijn hand zijn in dit bekende tijdschrift verschenen; vooral art. 1401 B.W. had zijn belangstelling. Met zijn warm sociaal rechtsgevoel was hij een ruime uitleg van art. 1401 B.W. toegedaan, waarin hij een krachtig middel ter bestrijding van maatschappelijk onrecht zag. In zijn artikel „Bescherming van rechten, die niet op geld waardebaar zijn” (Rechtsgeleerd Magazijn 1889, bl. 369 e.v.) zegt hij „dat de Nederlandsche rechter te vaak aarzelt een onrechtmatige daad aan te nemen, waar iets heeft plaats gehad, dat de algemeene verkeersopvatting ernstig laakt”; hij is aldus een wegbereider van het bekende arrest van de Hoge Raad van 31 januari 1919. Meer dan één maal is Drucker een ministerzetel aangeboden; het overlijdensbericht in het Weekblad van het Recht (no 10138) eindigt met de woorden: „Het vaderland heeft in Drucker één zijner beste zonen, de rechtswetenschap een uitnemenden beoefenaar, het recht een hoogstaanden dienaar verloren”.

3. MR. P. W. A. CORT VAN DER LINDEN (1846–1935), lid geworden in 1882

In 1881 werd hij als hoogleraar in de staathuishoudkunde naar Groningen geroepen; een jaar later trad hij toe tot Pro Excolendo. In 1891 werd hij te Amsterdam beroepen, na vijf jaren benoemde de regering hem tot raad-adviseur aan het departement van justitie en wederom na een jaar werd hem de portefeuille van Justitie in het kabinet Pierson Goeman Borgesius aangeboden. Hij was de geniale ontwerper van de Kinderwetten; zijn zoon was de vroegere burgemeester van Groningen, Mr. P. W. J. H. Cort van der Linden, in 1942 voorzitter van Pro Excolendo.

4. MR. N. K. F. LAND (1840–1903), lid geworden in 1889,

viel in 1887 de eer te beurt de zetel voor burgerlijk recht, zoveel jaren met groot gezag door Diephuis ingenomen, te bezetten; later verwisselde hij hem voor die in het Romeinse recht. Bekend is zijn grote werk „Verklaring

van het Burgerlijk Wetboek”, een helder geschreven commentaar, dat spoedig een belangrijke plaats in onze rechtsliteratuur veroverde. Nog zie ik hem, opgewekt van aard, vriendelijk van gelaat, in de jaren omstreeks de eeuwwisseling, vergezeld van zijn collegae, zoals Krabbe (staatsrecht) en Reiger (staathuishoudkunde), allen leden van Pro Excolendo, het restaurant Willems binnenstappen om een jonge Meester in de Rechten op diens receptie te geluk wenssen met de geslaagde promotie. Het overlijdensbericht in het Weekblad van het Recht (no 7874) eindigt met de woorden: „Land was een degelijk en scherpzinnig jurist, die de wetenschap met grote toewijding diende. Zijn naam zal in de rechtsgeleerde kringen van ons land met eere blijven vermeld.” Voorzitter van ons genootschap was hij in 1894.

De viering van het 150-jarig bestaan had op 28 januari 1911 plaats onder de leiding van voorzitter G. Mesdag, de agent van de Nederlandse Bank. Het was het oudlid

5. MR. S. VAN HOUTEN (1837–1930),

oud-minister van Binnenlandse Zaken, die de feestrede „De hedendaagse strijd om het recht” hield. Van Houten werd met zeventien jaren ingeschreven aan de Groningse universiteit; vijf jaar later promoveerde hij „magna cum laude” op een proefschrift „Verhandeling over de waarde”, welk geschrift in 1921 als origineel is geprezen door Prof. Bordewijk, toen deze optrad als promotor bij het verlenen van een eredoctoraat in de staatswetenschap te Groningen. Kort na zijn promotie vestigde van Houten zich als advocaat in zijn geboortestad, waar hij na associatie met zijn vriend en zwager Mr. J. J. Blaupot ten Cate spoedig een zeer drukke rechtspraktijk opbouwde. Natuurlijk werd hij lid van Pro Excolendo (1861). In datzelfde jaar werd hij leraar in de staathuishoudkunde aan de landhuishoudkundige school van Prof. van Hall en wel in de plaats van Tellegen, die tot hoogleraar was benoemd. Na den dood van zijn vader in 1864 liet hij zich in de Groninger gemeenteraad verkiezen en bedankte hij voor zijn leraarschap; drie jaren later werd hij wethouder. Met dankbaarheid blikte van Houten in zijn latere jaren op de Groningse tijd terug; de leerschool van de balie en van de lagere politieke collegiën is, zo schrijft hij, voor een staatsman bijna onmisbaar (zie zijn werk Vijf-en-twintig jaar in de Kamer I, bl. 25). In 1869 werd hij door het district Groningen naar de Tweede Kamer afgevaardigd als opvolger van de naar de Raad van State verhuisde Mr. J. H. Geertsema en vestigde hij zich metterwoon in Den Haag. Hij sloot zich aanvankelijk aan bij de linkse vleugel der liberalen, de zogenaamde Jong-Liberalen.

In de Staten Generaal voelde hij zich thuis; zelf zeide hij zich een geboren volksvertegenwoordiger te gevoelen. Toch is hij steeds een geheel onafhankelijke figuur geweest, die zijn eigen pad koos, ook wanneer hij wist, dat hij

niet het gevoelen zijner kiezers vertolkte. „Tegen de insluipende gewoonte om tegenover „de heeren kiezers chapeau bas te spelen heb ik steeds krachtig gereageerd”, aldus waren zijn woorden (Vijf-en-twintig jaar in de Kamer I, bl. 30 e.v.). Zijn beginselen gingen hem, overtuigd voorstander van geestelijke vrijheid als hij was, boven alles. Daarbij was hij strijdbaar en onbuigzaam; zelf erkende hij, dat het moeilijk was met hem samen te werken. Dat hij met menigeeen, onder meer met Thorbecke, in conflict geraakte, mag geen wonder heten. Al spoedig noemde men hem „dat jongmens van de Dollaard”, een zinspeling op zijn dolle aard. Maar het is aan zijn initiatief te danken, dat de eerste sociale wet tot stand kwam, nl. de wet op de kinderarbeid van 1874. Op de staat rust de plicht, zo meende hij ondanks zijn afkeer van rechtstreekse staatsbemoeiing, kinderen te beschermen tegen misbruik der aan ouders en voogden toegekende wettelijke macht. Vijf en twintig jaren vertegenwoordigde hij Groningen in de Tweede Kamer, tot 1894, toen hij het onderspit dolf tegen Mr. Drucker. Na zijn bestrijding van het ontwerp kieswet van minister Tak van Poortvliet werd hij in 1894 door minister Röell als minister van binnenlandse zaken in het kabinet opgenomen en hij smaakte het genoeg, dat de door hem ontworpen Kieswet, waarin grote uitbreiding aan het kiezerdom was gegeven, in 1896 aangenomen werd. In 1897 trad het ministerie Röell-van Houten af en daarmee was de politieke rol van van Houten uitgespeeld, al vervulde hij van 1904 tot 1907 nog het lidmaatschap van de Eerste Kamer en al bleef hij zijn leven lang grote belangstelling tonen voor politieke vraagstukken; zijn Staatkundige Brieven, waarvan hij de laatste op twee en negentigjarige leeftijd schreef, getuigen daarvan, terwijl hij op zijn drie en negentigste jaar nogmaals zijn politieke geloofsbelijdenis in een geschrift samenvatte. Bovenal maakte hij er zich over bezorgd, dat de staat van een rechtsstaat tot een verzorgingsinstituut zou ontaarden. Prof. L. W. G. Scholten, die ik reeds citeerde, zegt: „Van Houten stuurde door zijn ingrijpen op het sociale terrein en door zijn regeling van het kiesrecht juist als Groninger het Nederlandsche volk enkele tientallen jaren in zijn richting” (Anti-Revolutionaire Staatkunde, bl. 217).

Ik heb wellicht wat lang Uw aandacht gevraagd voor de staatsman van Houten, maar ik werd daartoe tevens gedrongen door de overweging, dat de familie van Houten op het gebied van de schilderkunst zo veel voor Groningen heeft betekend; ik denk hierbij aan Barbara van Houten (1862–1950), dochter van Mr. S. van Houten, en aan de kinderen van zijn broeder: Gerrit (1866–1934) en Alida (1868–1960), beide schilders van befaamdheid. Wat nu de feestrede betreft – toevallig tevens de duizendste voordracht in ons genootschap gehouden –, hier bestrijdt van Houten als overtuigd voorstander van vrijheid op alle gebied de nieuwe wet op de arbeidsovereenkomst. Hij oordeelt, dat economische zwakheid een feit is, dat door geen wet verholpen kan worden, en dat de arbeidende klasse haar economische toestand zelf kan verbeteren door haar opvattingen omtrent het geslachts- en huwelijks-

leven, waardoor het arbeidsaanbod steeds de vraag overtrof, te wijzigen. Hij veroordeelt het, dat de nieuwe wet het hoofdbeginsel van het contractenrecht, *pacta sunt servanda*, prijs geeft, doordat vele bedingen nietig worden verklaard of aan de rechter de bevoegdheid wordt gegeven bedingen te wijzigen. „Het sterkst staat – zo zegt hij – in den economischen strijd het volk, welks individuen het beste geleerd hebben voor zich zelf te zorgen en tevens het diepst zijn doordrongen van het beginsel, dat overeenkomsten als wet gelden, zoowel voor den rechter als voor het eigen geweten en die daardoor bedachtzaamheid bij hun contracteeren hebben geleerd.”

De avond van de herdenkingsdag verenigde men zich aan een feestelijke maaltijd, die uit niet minder dan twaalf gangen was samengesteld. „De gedistingueerde tafelgenooten – aldus het oud-Hollandse menu – worden geadhorteerd den diversen wijnen, welke daer gepraesenteert sullen worden, als Chateau Poujeau in de Caraffen, Champagne Mumm, Haute Sauterne, Cantemerle mitsgaders den anderen Boergoenschen en Rijnschen wijnen eene goede en convenabele gunst te verleenen.” Ik twijfel er niet aan, dat de gevraagde goede en convenabele gunst verleend zal zijn.

Ik ben aan het einde van mijn rede gekomen; over de periode van 1911 tot 1936 mocht ik vijf en twintig jaar geleden als voorzitter bij de opening van de feestelijke vergadering spreken. Toen mij het vererende verzoek gedaan werd deze dag voor U te spreken, oordeelde ik aanvankelijk, dat het beter door een bevoegdere gedaan zou kunnen worden; tenslotte ben ik voor de aandrang van het bestuur gezwicht. Ik vond het moeilijk een geschikt onderwerp te vinden; een actueel onderwerp op juridisch terrein min of meer diepgaande te behandelen kwam mij minder gewenst voor, ook al, omdat actualiteit zo betrekkelijk is. Ik ben er mij zeer wel van bewust U geen juridisch krachtvoer te hebben voorgezet in de overtuiging, dat lichte kost aangenaamer te verteren zou zijn. Zo lokte mij, schoon geen historicus, de geschiedenis van ons genootschap het meest en ik hoop tevens een daad van piëteit verricht te hebben door op deze dag van herdenken verdienstelijke leden uit het grijze verleden in Uw herinnering wakker te hebben geroepen. Ik eindig met dezelfde woorden, die ik reeds voor vijf en twintig jaren zeide en die het eerst zijn gesproken door onze vroegste voorzitter, Engelhard, in het jaar 1761:

Ut cultura juris patrii accedat, animatus exopto.